

בענין מצה גזולה

או"ח סי' תנ"ד סעי' ד' אין אדם יוצא ידי חובתו במצה גזולה. והקשה הגאון רבי עקיבא איגר בחידושו שם הא כיון כדלעיסה קנאה בשינוי ובשעת בליעה הא דידיה קאכיל.

ולכאורה נראה בפשטות דפשט דברי הגמרא בכתובות דף ל' ע"ב כיון דלעיסה קנאה הוא דהלעיסה היא מעשה הגזילה להתחייב על ידה בחיובי גזילה אבל לא דלעיסה מקרי שינוי לקנות על ידו גוף גזולה ככל קנין שינוי בגולן.

ושיטת הריטב"א (והוא בחי' הרשב"א לסוכה דף ל"ה) דס"ל דיוצאין במצה גזולה דכיון דלעיסה קנאה וכדאמרינן בכתובות שם. סברתו היא דלהכי מקרי לעיסה מעשה הגזילה להתחייב בחיובי גזילה משום דהלעיסה משנה הדבר מכמו שהי' ולכן הוי הלעיסה מעשה הגזילה וממילא מהא דנתחייב בחיובי גזילה בלעיסה מוכח דלעיסה היא שנוי בגוף הדבר בלעיסה גולן קונה גוף הגזילה בשינוי ככל קנין שינוי משום הכי סבירא ליה דיוצאין במצה גזולה דכיון דלעיסה קנייה בשינוי ודידי' קאכיל.

ולשי' הריטב"א נראה לי עוד יותר דאף בתחב לו חבירו מצה לתוך פיו ואכלו דיוצא ידי מצוה דכיון דלעיסה ונעשה גולן קונה בשינוי ודידי' קאכיל ואף דבגונא זו כיון דהלעיסה היא עצמה מעשה הגזילה ונמצא דהשינוי בא ביחד עם מעשה הגזילה אפילו הכי קונה בשינוי. וראי' מהא דמבואר בבבא קמא צ"ו ע"א האי מאן דגול דיקלא דחבריה וקטליה אף דשדיא מארעא דחבריה לדידיה לא קני מאי טעמא מעיקרא דיקלא מקרי והשתא נמי דיקלא מקרי ומוכח דאם היה נחשב שינוי היה קונה ככל שינוי בגולן והא הכא קודם דקטליה אין עליו כל דיני גולן דקרקע אינה נגזלת ונמצא דחיובא דגולן והשינוי באין כאחד ואפילו הכי היה קונה בשינוי.

ושיטת הסוברים דאינו יוצא במצה גזולה סבירא להו דלעיסה לא הוי שינוי והא דנתחייב בחיובי גזילה בלעיסה הוא דכמו דכל גולן נתחייב

על ידי מעשה הגזילה שהוא הוצאה מרשות לרשות, כמו כן בלעסיה הוי הוצאה מרשות לרשות ונעשה גזלן להתחייב בחיובי גזילה.

והנה הרא"ש פרק ב' דפסחים כתב דמסוגיא דפסחים דל"ח משמע דבמצה בעינן לכם דילפינן גזירה שוה מלחם לחם ולהכי אין יוצאין במצה גזולה, ושוב כתב: ובירושלמי פרק קמא דחלה גרס מצה גזולה אסור לברך עליה אמר ר' אושעיא על שם שנאמר בוצע ברך נאך ד' חדא דתימר בתחילה אבל בסוף דמים הוא לחייב לו. משמע דאין בו איסורא אלא משום בוצע ברך אבל בדיעבד נפיק ביה, ותו מסיק בירושלמי ר' יונה אומר אין עבירה מצוה ור' יוסי אומר אין מצוה עבירה אמר רבי אילא אלה המצוות אנו עשאן כמצותן מצוה ואם לא אינה מצוה ואפשר דהני אמוראי פליגי ואית להו כיון דלא עשאן כמצותן אינה מצוה ולא יצא ידי חובתו ע"כ.

ומשמע דהירושלמי פליג על ש"ס דילן וסבירא להו דלא בעינן במצה לכם ולהכי יוצא בדיעבד במצה גזולה, ור' יונה ור' יוסי פליגי וסבירא להו דאף דלא בעינן לכם מכל מקום לא יצא משום מצוה הבאה בעבירה.

אך דברי הירושלמי דקאמר אבל לבסוף דמים הוא דחייב לו אין להם כל ביאור דהא כל עיקר טעמו הוא משום דלא בעינן במצה לכם.

לכאורה היה נראה לי דשאמת סבירא להו להירושלמי גם כן דבמצה בעינן לכם ורק טעמו הוא כסברת הריטב"א הנ"ל דכיון דלעסיה קנייה בשינוי ודידיה קאכיל, וזו דקאמר אבל לבסוף דמים הוא דחייב לו היינו דכיון דלעסיה קנה בגוף הדבר בשינוי ורק דמים חייב לו ולהכי יוצא.

אבל לא כן מבואר במגיד משנה פ"ו מה' חמץ ומצה הלכה ג' שכתב אבל ראיתי מי שכתב ממה שאמרו אבל לבסוף דמים הוא חייב לו שמע מיני' מצה גזולה יוצא בה בדיעבד דהא לא כתיב מצתכם עד כאן. הרי מבואר דמאן דסבירא ליי בירושלמי דבדיעבד יצא הוא מטעמא דסבירא ליי דבמצה לא בעינן לכם ולא משום דקנייה דלעיסה, ודברי הירושלמי דקאמר אבל לבסוף דמים חייב לו צריכין ביאור.

והנראה לי בביאור דברי הירושלמי לפי דפסק הרמב"ם פ' ב' מהל' גזילה הט"ז גזל כלי ושברו אין שמין לו הפחת אלא משלם הדמים והכלי השבור של הגזלן ואם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור נוטלין וכו'.

והקשה המגיד משנה דאמאי אם רצו הבעלים ליטול הכלי השבור נוטלין אפילו בעל כרחו של הגזולן הא קנה בשינוי ותירץ דמיירי בשמו עליו ולא חשיב שינוי מעשה על ידי זה והתמיה מפורסמת דאי מיירי בגונא דלא חשיב שינוי לקנות בו אמאי אין שמין ועיין בחידושי רבנו חיים הלוי מה שביאר בטוב טעם. ולמדנו מזה דתרי דינא איכא בשינוי מקרא כאשר גזל דקונה הגזולן גוף הגזילה, ודינא דאינו יכול לומר הרי שלך לפניך, ואינו תלוי זה בזה, וחלוק הוא דינא דלקנות בשינוי מדין דאינו יכול לומר הרי שלך לפניך, דלענין לקנות הגזילה בשינוי להגזולן בעינן שינוי גדול ולענין שאינו יכול לומר הרי שלך לפניך הוא אף בשינוי שאינו גדול כל כך ורק כיון דלא הוי כעין שגזל אינו יכול לומר הרי שלך לפניך.

ולפי זה יש לומר בהסבר דברי הירושלמי דסבירא לי' דלעיסה הוי שינוי כשיטת הריטב"א ורק דסבירא לי' להירושלמי דלעיסה אינו שינוי גדול כל כך לקנות בו הגזולן כדסבירא לי' להריטב"א ורק דפקע ממנו חוב דוהשיב את הגזילה כיון דלא הוי כעין שגזל.

וממילא במצה גזולה יהי' תלוי אי בעינן במצה לכם אינו יוצא דנהי דעל ידי דלעסיה פקע ממנו חיוב דוהשיב אבל גוף הדבר של הגזול הוא ולא מקרי לכם, אבל משום טעמא דמצוה הבאה בעבירה, יש לומר יוצאין כיון דפקע ממנו חיוב דוהשיב שוב לא מקרי מצהב"ע, וכדכתב המגן אברהם סי' תרל"ז ס"ק ג' בשם השה"ג והרי"ו דבגזל עכו"ם אף דאסור מכל מקום מצוה הבאה בעבירה לא הוי וכן מבואר במלחמות פ' ג' דסוכה.

והסבר הדבר נראה לי דהא דכתב תוספות בסוכה דף ל' ע"א לחלק בין לולב הגזול ובין לולב של אשירה דלא מקרי הבאה בעבירה, וכתבו דלא דמי לגזל שמחמת עבירת הגזל באה המצוה, אין כונתם מחמת עבירת הגזל שעבר במה שגזל, ורק כיון שמחויב בהשבה מקרי גם עכשיו דבר עבירה ואינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה, וממילא לפי שהעלה הנתיבות המשפט ס' שמ"ח דבגזל עכו"ם אף שאסור מכל מקום ליכא חיוב דוהשיב את הגזילה דוהשיב בגזל ישראל נאמר, [ובאמת מתוספות פסחים כ"ט ע"א שכתב ואם גזל מעכו"ם הרי חייב באחריותו מוכח לכאורה דגם בגזל עכו"ם איכא חיובי גזילה כמו גזל ישראל, ובשיטת רש"י שם י"ל דסבירא לי' כסברת הנתיבות הנ"ל וכונתו בחמץ שגזל מעכו"ם דלשיטתו אינו חייב באחריותו ומותר באכילה לרב אחא בר יעקב וסרה מעליו

קושיית תוספות]. וא"כ נמצא בגזל עכו"ם אף דעבר איסור במה שגזלה אבל כיון דליכא עליו חיוב דוהשיב לא מקרי בעת קיום המצוה מצוה הבאה בעבירה, ולהכי כיון דלעסיה ונפקע ממנו חיוב דוהשיב שוב לא מקרי מצוה הבאה בעבירה.

וזהו ביאור דברי הירושלמי דקאמר אבל לבסוף דמים הוא דחייב לו היינו דסבירא לי להירושלמי דבמצוה לא בעינן לכם, ורק הגזילה הי' להיות פסול משום מצוה הבאה בעבירה, אבל כיון דבלעיסה פקע ממנו חיוב דוהשיב את הגזילה עצמה ורק דמים הוא דחייב לו שוב לא הוי מצוה הבאה בעבירה וכדבארנו. ור' יונה ור' יוסי סבירא להו כיון דהפקעת החיוב דוהשיב באה בהדי מצוה על ידי הלעיסה מקרי מצוה הבאה בעבירה וכסברת התוספות בסוכה דף ל' ע"א ד"ה הא. וסברת הירושלמי מקודם דסבירא לי דלא הוי מצוה הבאה בעבירה הוא דכיון דלעיס אינו מעכב להמצוה הוי בעת הלעיסה כקודם המצוה ולא מקרי מצוה הבאה בעבירה.

ולשיטת הריטב"א דסבירא לי דאף אי בעינן לכם במצה מכל מקום יוצאין במצה גזולה משום דהלעיסה הוא שינוי כל כך דקונה הגזולן גוף הגזילה על ידה ודידי קאכיל, נראה לי לדון דין חדש דבמצה גזולה מעכו"ם אין יוצאין, לפי שכתב הנתיבות סי' שנ"א דבבא במחותרת כיון דמצד דין דקם לי' בדרבה מיני' ליכא עליו על הגזולן חיוב דוהשיב ככל הגזולן דנתחייב בוהשיב אינו קונה הגזולן בשינוי, דקנין שינוי מוהשיב ילפינן וכיון דליכא חיוב דוהשיב מדין דקם לי' בדרבה מיני' אינו קונה בשינוי, ואם כן בגזל עכו"ם לפי שהבאנו לעיל בשם הנתיבות דאף דגזל עכו"ם אסור מכל מקום חיוב דוהשיב ליכא בגזל עכו"ם ולפי זה ליכא קנין שינוי להגזולן בגזל עכו"ם, ולהכי במצה גזולה מעכו"ם אף דלעסיה אינו קונה בשינוי וליכא כאן לכם ואינו יוצא.

